

Hadis, Otorite Ve Dünyanın Sonu: Modern İslâm Apokaliptik Edebiyatında Hadisler**

David COOK

Çev.: İbrahim Kutluay***

1. Otorite ve Hadis: Sorular

Pek az kişi hadis edebiyatının İslâm'ın hukuki ve sosyal yapısı için temel bir öneme sahip olduğundan şüphe duyar. İslâm toplumunun ilk yıllarından itibaren bu edebiyat, İslâm'ı tanımlayan teolojik, entelektüel ve kültürel mücadelelerde odak noktası olmuştur. Esasen hadis, ya bir durumla ilgili Hz. Peygamber'in bir ifadesi veya onun bir kimseye (veya bir soruya) cevabı yahut da bazı fiillerinin ashâbı tarafından tasavvuri-biyografik bir hikâyeye edilişi ve onlar tarafından yapılan bir mütalaasıdır. Müslümanların hadis edebiyatını sunuşları kabul edilirse, bu takdirde fiilen Hz. Peygamber'in hayatının, ebedi önemi haiz olandan (görünüşte) çok sıradan ve yersiz olana varıncaya kadar, kaydedilmemiş hiçbir yönü kalmaz. Bütün bu materyal, geçen 1300 yıldan bu yana bu malzemeyi yorumlamak, onları açıklamak,

* Apokaliptik, *Kitâb-ı Mukaddes*'in *Yeni Ahit* bölümünün son kitabı olan *Yuhanna'nın Vahiyi*'nin başka bir adıdır; genellikle dünyanın sonu ile ilgili resul kaynaklı bir kehanet gibi görünen düşünce, olaylar ve hareketler apokaliptik diye nitelenir. Apokalips, "vahiy" (ilham) ya da "gizli olanı açma" anlamında olup apokaliptik metinlerin muhtevasını, normalde gizli olan şeyleri açma veya gelecekle ilgili birtakım bilgiler verme oluşturur. Bu konudaki rivâyetlere yer veren hadis mecmualarının *fiten* bölümleri esas alınrsa, söz konusu rivâyetlerin hepsi dünyanın sonuna dair olmasa da, bu tür bilgiler *apokaliptik* "fiten" kelimesiyle kısmen karşılanabilir; ancak apokaliptik, bilhassa dünyanın sonu ile ilgili öngörülerdir. Fiten veya dünyanın sonu tabirleri *apokaliptik*i tam karşılamadığı için tercümede kelimenin aşım italik yazarak koruduk. Ayrıca metindeki küçük parantezler yazara, köşeli parantezler çevirene aittir. [Ç.N]

** Bu makale, David Cook tarafından "*Hadith, Authority and the End of the World: Traditions in Modern Muslim Apocalyptic Literature*" adıyla İngilizce olarak kaleme alınmış ve Roma'da düzenlenen bir konferansta sunulmuştur. Bu konferansın akabinde çıkarılan hadis özel sayısında (*Oriente Moderno, Hadith in Modern Islam*, Istituto Per l'Oriente, Eylül, 2002, s. 31-53) yayımlanmıştır.

*** Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, i_kutluay@yahoo.com

üzerine yorumlar yapmak ve bunların doğru rivâyet edilip edilmediğini incelemek ve birbirine muarız müteaddit rivâyetleri bağdaştırmak amacıyla hacimli kitaplar yazan müslüman âlimler neslinin dikkatli araştırmalarına konu teşkil etmiştir.

Hadis edebiyatının otoritesi, her şeyden evvel Hz. Peygamber'in şahsına, eşsiz ve ilahî bir şekilde korunmuş olan hayatına ve sözlerine, ikinci olarak da müslüman âlimler neslinin güvenilir oluşuna ve onların Hz. Peygamber'in yakın ashabından günümüze kadar (hadisleri) rivâyet etmedeki kabiliyetlerine dayanır. Batılı âlimlerin çoğu, hadis edebiyatının, bizim bugün anladığımız şekilde, Hz. Muhammed'e dayandığını ve onun görüşlerini yansıttığını kabul etmezler (Bu görüşler çok çeşitlidir). Hadis edebiyatı eserleri, kendi içlerinde birbiriyle zıtlıklar taşımaktadır; öyle ki bunlar, kişinin rivâyette konu edilene inanmasını gerektirici herhangi bir kesinlikten bahsetmesini imkânsız kılmaktadır. Bununla birlikte İslâm, mütenakız görüşlerin uyum içinde bir arada var olabileceğine daima vurgu yapan bir inançtır. İslâm, hadis edebiyatının bu yönünü bir sorun olarak değil, bunları nefretle dışlamaya gerek kalmaksızın İslâm hukukunun geniş bir şekilde farklı yorumlara imkân vererek devam etmesi için aktif bir değer olarak görür.

Geçen 150 yıl boyunca, bilhassa geçtiğimiz son 30 yıl zarfında, müslümanlar Batılı hadis edebiyatı münekkitletinin [çalışmalarının] farkına varırlarken, aşırı tutucu (*fundamentalist*) çevrelerde ise (ki bunlar daha geniş muhafazakâr dini topluluğa nüfuz etmeyi de hedefler) sadece bir tane hakikatin ve bu hakikatin yorumunun olabileceği şeklinde belirgin bir kabul vardı. Bu bir istihzadır, fakat İslâm'ın diğer zit yorumlarına tahammülsüzlük, oryantalist araştırmanın ürettiği şeylerden biri olmuştur. Çoğu fundementalist, artık, hadis edebiyatı konusunda bazı şüphelerinin sınırına gelmiştir. Zira onlara göre hadis edebiyatına dayanarak yegâne gerçeği bulmak açık bir şekilde imkânsızdı (hatta bazıları böyle yaptığını sanarak, otorite olmuş Buhârî'nin *Sahih'i* gibi hadis mecmualarını kullandılar; çünkü [iddialarına göre] onlarda alışılmış olan usûl çoğu birbiriyle mütenakız rivâyeti kaydetmekte). Kimilerine göre bu, kesin bir şekilde Kur'an İslâm'ına dönmek demektir ve bu hadis edebiyatını bir kenara bırakmak, İslâm'ın en değerli

özelliklerinden mahrum kalmak anlamına geliyordu. Bir bakıma hıristiyan metodolojisine dayanmak, (çoğu defa geleneksel yorumlara referansta bulunmadan) Kur'an'da sunulan gerçeği bulmaya yardım edecekti. Fundementalistler bunu yaparken, hadislerin istenilen yoruma imkân veren bir kısmını kullanıp geri kalanını ihmal ettiler. Diğerlerine göre ise bu tavır, onları alternatif otorite kaynaklarını araştırmaya yöneltti. Bu sonuncu iddia, İslâm'da bir hayli problemlidir. Hiçbir kimsenin tam olarak otorite kaynaklarının ne olduğunu tanımlamamış olması, makbul olmayan hadislere yöneliktir. Hayati önemi haiz bir konuda Hz. Peygamber'i veya onun yakın ashabından birini öğretti kaynağı olarak görmeyen bir otorite kaynağına dayanmak asla alışılmış bir şey değildir. Basit konularda, bazen önceki peygamberlere (Hz. Süleyman ve İsa gibi) atfedilen malzeme kabul edilmiştir. Bazen bilgiler, büyük hürmet duyulan (veli gibi) müslüman figürlere, İslâm'da kendilerine saygı gösterilen gruplara da dayandırılabilir.

Bununla beraber, otorite kaynakları hususunda İslâm'ın kabul etmeyeceği bir yol araştırmak sorgulanabilir ve çok çüretkârca bir şeydir. İslâm toplumu, önceleri genel bir kabulle böyle bir çüreti asla benimsememiştir. (Sünnetin otorite oluşunu paranteze alıp başka otoritelere başvurma düşüncesi), modern İslâm'ın onu ne kadar derin bir problem olarak değerlendirdiğinin ve bazı durumlarda inançların önemli bir bölümünün dış etkilerin hükmü altında girdiği XV. yüz yılda (Kur'an ve sünnet dışında otorite aramanın) ne kadar tehlikeli görüldüğünün bir işaretidir. Dahası [Kur'an'a ve sahih sünnete dayanmayan rivâyetler] bu gerçeğe rağmen kabul edilmiştir. İşte bu inançlar bütünü, müslüman *apokaliptiği* (fiten edebiyatı) ve dünyanın sonuna dair inançlardır.¹ Biz bu makalede, öncelikle

1 Bk. Wilferd Madelung, "Abdullah b. al-Zubayr and the Mahdi" *Journal of Near Eastern Studies*, 40 (1981) s. 291-306. A.mlf. "Apocalyptic prophecies in Hims during the Umayyad Age", *Journal of Semitic Studies*, 41 (1986), s. 141-85; A.mlf. "The Sufyani", *Studia Islamica*, 63 (1986), s. 5-48; Suleiman Bashear, "Early Muslim Apocalyptic Materials", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1991, s. 173-207; A.mlf. "Muslim Apocalypses", *Israel Oriental Studies*, 13 (1993), s.75-99; Michael Cook, "Eschatology, History and Dating of Traditions", *Princeton in Near Eastern Studies*, 1 (1992), s. 23-48; A.mlf. "The Heraclian Dynasty in Muslim Eschatology", *al-Qantara*, 13 (1992), s. 3-23; A.mlf. "An Early Islamic apocalyptic chronicle", *Journal of Near Eastern Studies*, 52 (1993), s. 25-29; Lawrence Conrad, "Portents of the Hour", *forthcoming in Der Islam*; ve benim "Muslim Apocalyptic and Jihâd" *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 20 (1996), s. 66-104; A.mlf. "Moral Apocalyptic in Islam", *Studia*, 86 (1997) s. 37-69. Burada kaydedilenler diğer çok sayıda araştırmadan bazılarıdır.

klasik dönemdeki inançları, ardından da bunların modern dönemdeki yorumlarını inceleyeceğiz. Bununla beraber bu makalenin büyük bölümü, İslâm *apokaliptik* edebiyatı üzerine iki yabancı etkinin nisbi otoritesi konusuna dairedir. Söz konusu iki yabancı tesir, yahudi karşıtı (*anti-semitik*) teori ve geçen 30 yıl boyunca İngilizce konuşulan ülkelerde popüler olan *Kitab-ı Mukaddes*'in Evanjalik yorumudur.

2- İslâm'da Apokaliptik İnançlar

Fiten yazarlarının (*apokaliptist*) otoritesinin temeli, hayatında (böyle bir şeyi asla iddia etmeyen) Hz. Muhammed'in bütün geleceği görebildiği faraziyesine dayanmaktadır. Onun şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Allah benim için dünyayı gözümün önüne getirdi. Ona bakıyor ve kıyamete kadar ne olup bitecekse tıpkı avucumun içine baktığım gibi onları görüyordum. Bu tıpkı diğer peygamberlere lütfettiği gibi bana da bir lütf olarak Allah'tan bir vahiy"²di.³ Diğer bir hadiste: "Bir gün Hz. Peygamber, bize güneş batıncaya kadar konuşma yaptı, kıyamet gününe kadar olacak her bir şeyi haber verdi."⁴ Kısaca bu hâdiselerin neler olduğunu özetleyeceğiz.

Bu hadisin bir neticesi olarak filizlenen *apokaliptik* edebiyat ve bunu destekleyen dünya görüşü, (müslüman nokta-i nazarından) dünyayı sonu yaklaşmış bir şey ve beklenen bir son olarak tasvir eder. Bu edebiyat, söz konusu sürecin dört yönü üzerine odaklanır: Bu dört süreçten ilki İslâm devletinin, Fransa'dan başlayıp İspanya, Kuzey Afrika ve batıda Sicilya'ya, doğuda Orta Asya ve Hindistan'a kadar klasik dünyanın çoğunu hâkimiyeti altına almasıyla neticelenen hicri birinci asrın (632–672) fetih olaylarıdır. (Günümüzde Türkiye'yi, Yunanistan'ı, Balkanları ve İtalya'nın bir kısmını içine alan) sadece eski Hıristiyan Bizans İmparatorluğu, İslâm devletinin iki tarafındaki topraklar arasında kalmış nihai bir fetih hedefiydi. Bu sebeple hiç şaşkırtıcı değildir ki fetihleri konu edinen *apokaliptik* ede-

2 Jaleyan veya Jılıyan diye okunur. Aslı Syriac dilinde bir kelime olan *gellyon*adır. Bu Aziz John'un Apocalypse'si için kullanılır. (bk. G.Graf, *Verzeichnis arabischer Kirchlicher Termini* [CSCO, c. 147, Louvain, 1954] s. 35).

3 Nuaym b. Hammad, *Kitabu'l-Fiten*, edit. Suhayl Zekkar, Beyrut, Dâru'l-fikr, 1993, s. 13.

4 Aynı yer. Her iki rivâyete de modern apokaliptik kitaplarda devamlı yer verilir. Bk. Abdulvahhab, Abdusselam Tavila, *el-Mesihü'l-muntazar ve nihâyatü'l-âlem*, Kahire, Dârüsselâm, 1999, s. 6-7.

biyatının alt türleri, [dünyanın] sonuyla alâkalıdır ve Konstantinopolis'in (İstanbul) son zamanda ele geçirileceğinden ve Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünden bahseder. Türkler, Hintliler ve Çinlilerle ilgili başka rivayetler varsa da bunlar, adı geçen milletlerin görevlerinin doğasını anlamada müslümanlar için tâli önemi haizdir. Bu edebiyat ilk defa yayıldığı zaman, söz konusu anlayış üzerinde, hâlâ Roma ve Pers İmparatorluğu'nun klasik dünya görüşü egemendi. Bununla birlikte hemen olmasa ve o zaman için muhtemel değilse de Bizans İmparatorluğu, ilk müslüman Arapların hâkimiyeti altına girmeye mukadderdi. Bu olgu, *apokaliptik* fetih ümitleri konusunda onlarda büyük bir tereddüde yol açtı. Bu rivayetler, Bizanslılarla bir asır süren mücadelelerinde müslümanlara bir bütün olarak yararlı olmaya devam etti ve Arapların başarısız olduğu noktada eninde sonunda muvaffak olan Türklerin propagandalarında muhtemelen etkili oldu.

Apokaliptik edebiyatın diğer bir tezahürü, müslüman toplumun arıtılmasının nihai amacı çerçevesinde onu denemek ve test etmek için tasarlanmış olan şeytani ve yarı şeytani figürlerin yaratılışına (bazı durumlarda benimseme) dairdi. Fiten yazarları/*apokaliptists*, toplumun fenalığını tanıdıkları ve her fırsatta ondan şikâyetçi oldukları için, onların nefretine tekabül edecek merkezi bir figüre ihtiyaç duydular. Bu odak, sünni müslümanlar için Deccal yani *Antichrist*/Mesih karşıtı diye adlandırılan bir figürdü. O, sünni müslümanların yerdikleri her şeyi ve üstesinden gelmeleri gereken kötülüklerin (*temptation*) hepsini karşılar. Çünkü onlar gerek şahsi, gerek bir grup olarak Deccal'ın kötülüğe teşvikleriyle yüzleşmeli ve onları yenmelidirler. Deccal kendisiyle savaşıyor, kendisini yenen ve öldüren İsa figürüne karşı konumlandırılır. Böylece dünyanın son zamanlarında, müslümanlar dünya tarafından ayartılmalıdır. Şii müslümanlara göre kötü bir müslüman idareci resmi çizen Süfyani adlı figür aynı görevi icra eder. Bu efsane çerçevesinde biz tarih dışına çıkar ve doğüstü iyi ve kötü figürlerin dünyada rollerini gerçekleştirdiği "son zaman aralığı"na gireriz.

Mesih ile ilgili edebi beklentiler *apokaliptik* malzeme arasında çok büyük dikkat çeker. Adına *Mehdi* ya da *Kâim* denilen *Mesih*, Allah'ın kendisine kudret verdiği biri olarak gözüktür. Onun vasıtasıyla Allah, dünyada şeriatini ve insanın yol açtığı kötülüklerin yok edilmesini gerçekleştirecektir. (Mesela

Deccal değil, çünkü o neredeyse bir şeytandır.) Mehdi, bu dünyaya gerçek adaleti getirecek ve hakiki müslümanların hüsrân ve iktidarsızlıklarını yüzünden azan ve büyüyen tarihteki yanlışları doğrultacak olan kişidir. Mehdi figürü, tarihin zirvesidir. Onun zamanı, dünyada adaletin hâkimiyetinin gerçekleştiğini söyleyebileceğimiz bir zaman dilimidir. “Dünyanın bozulmasına bir gün bile kalsa Allah benim soyumdan dünyada -nasıl ki daha önce dünya zulüm ve batıla dolmuşsa- adaleti ve hakkı gerçekleştirecek olan bir kimseyi göndermek için o günü uzatır.”⁵ Her yerde bulunabilen bütün apokaliptik edebiyat içinde bu hadis, mümine inanılmaz bir şekilde değerli bir vaatte bulunur. Allah onu vaat etmiştir. Allah, vekili sıfatıyla kendisinin mutlak adaletini gerçekleştirmesi için, Hz. Muhammed’in büyük hürmet duyulan neslinden birini gönderecektir. Bu sebeple gerçek fiten yazarı/ apokaliptist ahirete değil bu dünyaya odaklanır. Allah’ın âhiretteki nihai adaleti tecelli etmeden evvel kısa bir süre için de olsa adalet bu dünyada da tecelli etmelidir. Bu uğurda, apokaliptist her şeyi feda etmeyi arzu eder.

Bununla birlikte kaydedilmelidir ki, apokaliptik alanın ayırt edici özelliklerinden birisi de hem konjektürel hem de rivâyetlerin nüfuz edemeyeceği kıyamet günü gerçeği ile ilgili olmasıdır. Kıyamet günü, apokaliptik edebiyatta bir rol oynar ve gerçekte o, hadis edebiyatı ile edebiyatın diğer türleri arasında önemli bir yeri haizdir; ancak bu son hedef apokaliptik rivâyetlerin içine nüfuz etmez. O, devasa bir uçurum gibidir, buna dair rivâyetler, müslümanın o zamanda çeşitli belalarla ve Deccal’in vermiş olduğu sıkıntılarla ve apokaliptik savaşlarla karşılaşacağını; [ancak sonunda] Mehdi’nin hâkimiyeti döneminde rahat edeceğini ifşa eder.

Apokaliptik görüş, ideal toplumun büyük ölçüde olumsuz bir biçimde tasvir edildiği kıyamet günü/dünyanın sonu (apocalypse) olmadan tamam olmazdı.⁶ Çünkü gerçek müslüman bir toplum, günümüzdeki toplum gibi değildir, o bir tür gölge veya karşı-toplum olarak var olur. Bununla birlikte dünyanın sonuna dair rivâyetlerde geçen materyal, apokaliptistin topluma iradesini bu malzeme sayesinde dayattığı bir silahtır. Bu amaçla o (apoca-

5 el-Hindî, *Kenzü'l-Unnâl*, (tahkik: Bekrî Hayyânî), Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1987, XIV, s. 267 (no: 38679)

6 David Cook’un “Moral Apocalyptic” isimli makalesine bakınız.

liptist), dini kültürde tarih boyunca çok yaygın olan, yani geçmişin şimdiki zamandan daha iyi olduğu ve Mehdi gelmeden hemen önceki dönemin bunların en kötüsü olacağı şeklindeki bir dünya görüşüne dayanır. Bu sebeple *apokaliptik* yazarı, okuyucularını, şu anda dünyanın sonunu yaşamakta olduklarına ikna etmeye çalışır ve bunu gizlemez; çünkü inanışa göre dünyanın son zamanı, insanın bütün kötülükleri işlediği ve tüm kötülüklerin bileşkesi olan bir dönem olacaktır. Zira bu inanç, herhangi bir tarihçinin bildiği gibi gerçekte bätıldır. *Apokaliptist*in saldırdığı şey, aslında insanların ahlâki durumlarıdır, gerçi bunların büyük kısmı olumsuzdur ve tarih boyunca kaydedildiği gibi [tek bir devre mahsus olmayıp] bütün insanlık için müşterektir. Zira bu materyal daima çağdaştır ve *apokaliptist* ona kolayca sahip olabilir. O kendi yaşamakta olduğu dönemin nebevi ihbarlarla önceden tasvir edildiğine daima işaret eder ve çoğunlukla da dediklerine inanılır.

3. Çağdaş Apokaliptik Eserler

İslâm *apokaliptik* eserleri, dünyanın sonunu mümkün olduğunca tasvir eden güçlü ve tutarlı rivâyetlere dayanır. Ne yazık ki bu resim, büyük ölçüde İslâm'ın ilk asrının siyasi durumuyla yakından alâkalıdır ve birçok durumda zamanımızın mevcut gerçeklerini yansıtmaz. Bu, hadis edebiyatının özelliği olup muhafazakâr ve yoruma dayanmayan bir işlevin lehinedir. Bununla birlikte söz konusu fonksiyon, içinde yaşadığımız dünyada yeterli değildir. *Apokaliptik* (ve hadisin pek çok alt türü) uygun bir şekilde vücuda getirilmelidir. İslâm tarihinde olmamış şekilde, geçen on beş-yirmi yıl boyunca bu tür teşebbüsler görüldü. Olgusal konuşursak geçen son zamanlara kadar İslâm *apokaliptik* edebiyat, [bu konudaki rivâyetlerin taalluk ettiği hâdiselerin] yalın ve saf bir şekilde tasvirini devam ettirdi. Bunun anlamı, Mısır'ın Napolyon tarafından işgal edildiği sıralarda (işgali gören) Şevkânî (ö. 1854) tarafından yazılmış olan *el-Tavdîh bimâ tevâtara fi'l-muntazar ve'd-Deccâl ve'l-Mesîhi*'i gibi standart bir kitabın yazarının, daha hayatında gerçekleşen büyük hadiselerden kesinlikle bahsetmediğidir. Bu kitapta kıyamete/dünyanın sonuna dair rivâyetler herhangi bir açıklama yapılmadan veya herhangi bir bölümü izah edilmeden kaydedi-

lir. Okuyucu bunlardan sonuç çıkarmak zorundadır; ancak kitabın amacının dünyanın sonunun yaklaştığını söylemek ya da en azından işgallerin sonun habercisi olduğunu beyan etmek olduğu makul görünüyor. Ne var ki bunlar yazar tarafından herhangi bir açıklama yapılmadan zikredilmiştir. Yazarın işi sadece nakletmektir, rivâyetleri yorumlamak ve onların okuyucunun muhitinde meydana gelen hangi olaylara taalluk ettiğine dikkat etmek okuyucuya kalmıştır.

Apokaliptike karşı pasif ve tahmini yaklaşım dini liderler arasında çok yaygındır. [Pasif ve farazi yaklaşımın] her ikisi de hadis edebiyatının ravileri tarafından benimsenmiş, daha ziyade özelde *apokaliptik*in siyaseten ve dinen tehlikeli yapısı yüzünden bu yaklaşım tercih edilmiştir. Onlar kontrol edemedikleri okuyucuların tepkilerini kesinlikle tahrik etmek istemediler. Bu durumda kişi, sömürü idaresinin başlamasının ve [müslüman yazarların] hıristiyan *apokaliptik* eserlerde (hıristiyanlarla sık sık münazara yapmak zorunda kalan müslümanlar tarafından bunlar bilinmekteydi) uygulanan metotlarla karşı karşıya kalmalarının bu pasifliği ciddi bir şekilde değiştirdiğini umabilir. Bununla beraber (koloni döneminde yazılan *apokaliptik* eserlerin iki büyük merkezi olan) gerek Hindistan gerekse Mısır'da durum böyle değildi. Bu zaman zarfında [bu kitaplarda izlenen] metotlarda bir değişiklik olmadı. Habibullah el-Şankaytî'yi (1926'da Mısır'da eserini telif etmiştir)⁷ veya Keşmîrî'yi (ö.1933, Hindistan)⁸ İbn Kesir'le yahut diğer klasik yazarlarla mukayese ettiğimizde tarih boyunca aynı metotla eser telifinin devam ettiğini ve metotta herhangi bir değişikliğin olmadığını anlarız. 1967 yılının haziran ayında Arapların kesin bir şekilde mağlup olduğu İsrail'le yapılan Altı Gün Savaşı'nın akabinde bu tutum ilk kez ve tedricen olsa da değişmiştir.

Bu tarihten biraz önce "komplo edebiyatı" Arapça'da revaçtaydı ve bu edebiyat 1950'lerde politik olayların en doğru yorumu olarak genellikle kabul edilmek zorunda kaldı. Yahudi karşıtı dünya görüşünün dayanağı

7 Habibullah el-Şankaytî, *el-Cevâbu'l-mugnî el-muharrar fi reddi men tağâ ve tecebbera bi da'va en-nahû İsâ ev Mehdi'l-muntazar*, Kahire, el-Menar, 1926.

8 el-Keşmîrî, *et-Tasrih bimâ tevâtera fi nüzüli'l-Mesih*, Beyrut, Dâru kitâbi'l-ilmîyye, 1992. Bu cilt, Ahmedî mezhebinin iddialarına müslümanların cevap vermelerini sağlamak amacıyla tasarlanmış özel bir kaynaktı.

olan the *Protocols of the Elders of Zion*, Kont Cherepsiridovich'in *The Secret World Government*'ı ve *The Hidden Hand*'i⁹ ve William Carr'ın *Pawns in the Game*'i¹⁰ ve benzer diğer eserler, bu sırada Arapça'ya tercüme edilmiş ve onları okuyamayan kimseler (veya bazen bu kitaplardaki fikirlerin ve polemikçilerin mübalağalı yazma üslubunu kavrayamayanlar) için onların muhtevası, siyasi liderler tarafından tahkik edilmeden sık sık tekrar edilmişti. Ancak bu çalışmaların dindar İslâm dünyası üzerindeki etkilerini gösteren bir delil bulunmamaktadır. İnanılmaz Altı Gün Savaş'ı, tamamen farklı bir zihin yapısını gerektirdi ve önceden kabul edilen yapının eskidiği âşikârdı. Yahudiler, üstün teknolojileri ya da daha disiplinli orduları veya hut daha tutarlı ve tek ideolojileri yüzünden galip gelmiş değillerdi. Fakat yahudi, Deccal'ın bir vekili ya da Deccal'ın bir dönüşümüydü.

Daha önce dikkat çektiği gibi, Mesihkarşıtı (Deccal) düşüncesi kesinlikle Hıristiyanlık'tan İslâm'a girmiştir ve Deccal hikâyelerinin çoğu bu konudaki Hıristiyanlığa ait malzemenin doğrudan çevirileridir; hatta bazen bunlar, nihai arkaplanlarına dair bilgi olmadan açıklanamaz. Deccal, klasik dönemler boyunca İslâmî *apokaliptik* kıssaların fantezi dünyasında çok popüler bir figür değildi. Bilhassa Deccal hakkında yazılmış olan kitaplar nadirdir ya da onunla ilgili yoğun malzeme bulmak zordur. Mevcut malzeme de muhalif müslüman fırkalar arasında Mehdi'nin kim olduğunu belirlemede devamlı olarak farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Bununla birlikte, yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi, Deccal bir yahudidir (tekrar söyleyelim ki bu malzeme doğrudan doğruya Hıristiyanı kaynaklardan alınmıştır) ve net bir şekilde müslüman *apokaliptik* [yazar]larının gelecek 1400 yıl içinde yahudi devletinin kurulacağına ilişkin en ufak bir öngö-

9 O gerçekte Kur'an'ı Kerim'deki şu âyeti iktibas eder: "Her kim Yahudileri dost edinirse onlardandır. Allah buna müsamaha etmez. Yahudiler (Musa'nın getirdiği) ilâhî dinden uzaklaşmışlardır. Onlar zorba/mütegallibediler. İşlerinizde yahudilere acıyıp merhamet göstermemeli, eylemlerinizi onların hilelerini göz önüne sermelidir." Count Cherep-Spiridovich, *The Secret World Government*, New York, the Anti-Bolshevist Publishing Association, 1926, s. 126. Yukarıdaki iktibas, Bakara sûresinin 51. âyetinin eksik bir yorumu ve özetlemesidir. (Çünkü o, [âyette olmasına rağmen] hıristiyanların da dost edinilmesi kısmına değinmemiştir. Bu konudaki başka bir âyetin meali şöyledir: "Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin; zira onlar birbirini dostudular (birbirini tarafını tutarlar). İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez." (el-Mâide, 5/51).

10 William Guy Carr, *Ahyâr ulâ ruk'ati'l-santrâc*, (çev. Süad Cezairli), Beyrut, Dârü'l-Nefâis, 1975.

rüleri yoktu. Onlar, yahudileri sahne arkasında yer alan hain bir kuvvet olarak gördüler. Yahudiler, klasik İslâmî *apokaliptik* eserlerde, göze çarpan bir rol oynamamıştır. Ancak, yahudiler ortaya çıktığında hilekâr ve ter-tipçidir. Bu anlayış, Altı Gün Savaşı ile ilgili yorumda bulunmayı isteyen pek çok müslüman yazara uygundur. Genel okuyucuya yahudi karşıtı gizli ittifak malzemelerini kabul ettirmek kolaydı. Bunu kabulden kaynaklanan çok özel zihni problemler aşağıda ele alınacaktır.

Çağdaş müslüman *apokaliptik* yazarı, yahudi karşıtı malzemeyi benimsemekle kullanabileceği kavramsal bir çerçeve elde etmişti. Bu malzeme çok sayıda anlaşılabilir hâdiseleri ve etraflarında meydana gelen sınır bozucu olayları açıklayabildi. Bununla beraber bu alanın yazarı, bütün bir planı ortaya koyan pozitif bir delilden mahrumdu. Yahudi karşıtı ittifak teorisinin Batı dininde [Hıristiyanlık] ve seküler kültürde derin kökleri vardır ve nihayet *Yeni Ahid*'de [bahsedilen] yahudilerin Hz. İsa'yı Mesih olarak kabul etmedeki isteksizlikleri ve ilk hıristiyanların yahudiler tarafından engellenmeleri bu (dolaylı olsa da) yahudi karşıtlığına destek olmuştur. Bütün bunlar âşikâr olunca yahudiler (kendilerinden ayrılanları dışlayarak) Hz. İsa'yı kabul etme adımını atmadılar ve İsa, kötü dünya hakkında hemen yargıda bulunup harekete geçmedi (*Matta*, 16: 28'de vaat edildiği gibi). Böylece çoğu hıristiyanın ümidi ve hayali sonsuz bir tarihte yerine getirecek olan *eskalotjik* bir geleceğe ertelenmişti. Hıristiyanlar *Kitab-ı Mukaddes*'in vahiy bölümünde (ve *Kitab-ı Mukaddes* içinde yer alan diğer çoğu bölümün yorumlarında ve bu kaynakları üreten *apokaliptik* malzemelerde) çok dinamik olan güçlü bir senaryo fotoğrafı geliştirdiler. Öyle ki katı yahudiler bile bunu tecrübe etmenin bir sonucu olarak İsa'yı kabulleneceklerdi. Bu senaryonun bir parçası olarak (en azından Hıristiyanı anlayışa göre) Deccal, yahudi milleti arasından çıkmalıydı. Deccal, İsa'ya karşı, her bakımdan karşıt olması için negatif bir şahsiyet olarak ilan edildi. Dile getirilmemesine rağmen açıkça görülür ki bu figür, (Yom Kippur günah keçisi gibi) kurbanlık kuzu gibi bir şey olacaktı. Yahudi milletinde tezahür eden bütün olumsuzluklar, bu kötü kimsede (Deccal) toplanacak ve bundan dolayı ondan büsbütün nefret edilecekti.

O halde bu figür (Deccal), İsa'nın yahudi halkı üzerine olan toplu nefretin bedelini ödeyecek ve Deccal cehennem gölüne atılacaktı. Diğer yahudiler ise korunup kabul edilmiş olacaktı. Hıristiyanlar, dinlerinin temelleri hususunda yahudilere dayandıkları ve Mesih'in ortaya çıkmasının sebebi olarak yahudileri gördükleri için kesinlikle her türlü kötülüğün sorumlusu olarak onları gösteremezlerdi. Bununla beraber Deccal vasıtasıyla yahudilerin İsa'yı reddetmesinden güvenli bir şekilde nefret edilebilecek, yahudiler şeytana dönüştürülebilir ve nihayet onlar Tanrı'nın seçilmiş milleti olmaktan çıkarılabilecekti. Müslümanlar bu taslağı kabul ederlerken yahudilere dayanma ihtiyacı hissetmediler; çünkü onlar Kitab-ı Mukaddes'te geçen olaylardan ayrı olarak herhangi bir meselede Kitab-ı Mukaddes'ten ayrı bir vahye sahiptiler. Bu sebeple inançları konusunda yahudilere bağımlı olmadıklarından onları rahatsızlıkla suçlayabildiler. İslâm'ın zihniyet bakımından bağımsız olduğu dönemde, Kitab-ı Mukaddes yahudileriyle çağdaş yahudiler arasında ciddi bir bölünme vardı. Son zamanlarda onlar bir kez daha bölündüler.¹¹

4- Otorite ve Alâka Problemi: Yahudi Karşısı Komplo Teorisi

Müslüman *apokaliptistler*, içinde buldukları tehlikenin ve azınlık durumlarının bir hayli farkındaydılar. Bu yüzden kendi durumlarını güçlendirmek için başka kaynaklar bulmaya yöneldiler. Müteakip bölümlerde üç farklı *apokaliptik* yazarın hadis kullanımlarını, bu hadislerin Kitab-ı Mukaddes'le, yahudi karşısı malzemeyle ve gayr-i müslim kaynaklarla ilişkilerini inceleyeceğiz. (Diğerlerine dipnotlarda işaret edilecektir.) Söz konusu üç yazardan ikisi bu alanda çok meşhurdur: Bunlarda ilki yukarıda bahsi edilen malzemeyi 1980'lerde sentez etmede öncü olan Said Eyyüb'dür.¹² İlk kitabı olan *el-Mesih'ül-Deccal* (1987), şu ana kadar basılan kitaplar içinde en fazla etkiye sahipti ve bu alandaki yayınların sesini duyurdu. İkinci yazar Muhammed İsa Dâvûd, *apokaliptik* inançların doğa-

11 Bk. Bizim yakında çıkacak olan "Bani İsrail to State of Israel: the changing exegesis of Qur'ân, 17:4-8" adlı çalışmamız.

12 Said Eyyüb, *el-Mesih'ül-Deccâl: Kirâah siyâsiyye fi usûli'l-edyâni'l-kubrâ*, Kâhire, el-Fethü li'l-âlemi'l-Arabi, 1987.

üstü tezahürlerine odaklandı, onların başarılı bir şekilde yahudi karşıtlığı ile ortak bağlantısını kurarak onları İslâmî *apokaliptik* senaryo ile birleştirdi. Bununla birlikte tahlil için tercih edilen *el-Mehdi el-Muntazar* adlı kitap, olağanüstü olanı vurgulamaz.¹³ Bu yazarların ikisi de yahudi karşıtlığı konusunda şiddetlidirler ve kana susamış gibidirler. Kullandıkları malzeme de son derece tasviridir. Üçüncü yazar Emin Muhammed Cemâlüddin, müslümanların bakış açısıyla dünyanın ne zaman sona ereceğine dair bir tarih vermeye ciddi bir teşebbüste bulunmuştur. Üç risalesi müslüman dindar çevrelerde önemli bir tepkiyle karşılaşmıştır.¹⁴

Her üç yazar, zihinlerinde çok sabit bir senaryoya sahiptiler: Dünyanın sonu pek yakındır ve alâmetler hâlihazırda çıkmıştır. Cemâlüddin, kıyamet alâmetlerinin zuhur etmiş olduğunu ispat etmek için, *el-Qavlül mübîn fi'l-eşrâti'l-süğrâ li yevmi'l-kıyâme* başlıklı kitabıyla bu konuya bütün bir kitabı tahsis etmiştir. O, bu alâmetlerden yetmiş dokuz tanesini (kendi ifadesiyle hiçbir suretle ispatı mümkün olmayan alâmetlerden yarım düzineyi de bunlara ilave etmek suretiyle) liste hâlinde verir. Diğer iki yazara göre, dünyanın sonunun tanımlayıcı özellikleri, yahudilerin dünyaya, sözde, bütünüyle hâkim olması ve İslâm'ı ortadan kaldırmak için dünya ölçeğinde planlanmış bir gayret göstermeleridir. (Besbelli ki Eyyüb ve Dâvûd'dan aktarılan inançların büyük çoğunluğu paranoyadır ve gerçekte bir temeli yoktur, kendi dünya görüşlerine göre basit bir şekilde sunulmuştur.)

Mesela Eyyüb bize bir tarih dersi sunmak için fevkalâde bir çaba gösterir: Bu yahudi karşıtı komplo teorisisidir. [Ona göre] yahudiler gizlice sızarak kendi amaçları için hıristiyanlığı tahrif etmişlerdir.¹⁵ O bu konuya çok zaman harcamıştır. Mesela Aziz Pavlus, Hıristiyanlığı¹⁶ bozmak için

13 Muhammed İsa Dâvûd, *el-Mehdi'l-Muntazar 'ala'l-ehvâb*, Kahire: Mektebetü'l-Arabiyye littibâ ve'n-nasr, 1997.

14 Emin Muhammed Cemâlüddin, *Unru'l-Ummati'l-İslâm ve kurb zuhûru'l-Mehdi aleyhisselâm*, Kahire: el-Mektebetü'l-Tevfikîyye, 1996; *el-Kavlü'l-mübîn fi eşrâti'l-süğrâ liyevmüddîn*, Kahire: el-mektebetü'l-tevfikîyye, muhtemelen 1997; *Reddü's-sihâm an Kitâb 'unru'l-ummati'l-İslâm ve kurb zuhûru'l-Mehdi aleyhisselâm*, Kahire: mektebetü'l-tevfikîyye, muhtemelen 1998 veya 1999.

15 Bu komplo teorisinin geniş ve derin anlamı sadece, Umberto Eco'nun *Foucault's Pendulum* adlı eserindeki kurgusal durumla karşılaştırılabilir.

16 Eyyüb, s. 42f. Eyyüb bundan bilgisiz olsa da söz konusu suçlama klasik İslâm'da yaygın olan bir şeydi: P.S. Van Koningsveld, "The Islamic image of Paul and the Gospel of Barnabas", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 20 (1996), s. 200-229.

yahudiler tarafından gönderilmiş bir ajandır.¹⁷ İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı benimsemesi, yahudilerin gizli bir elidir. Haçlı savaşları, tamamı yahudi olan ortaçağdaki papaların çabalarıyla tertiplenmiştir.¹⁸ Aziz Pavlus'un fanatik bir takipçisi olan Martin Luther, yahudi geçmişinde yahudi taraftarlığı sebebiyle Hıristiyanlığı Deccal'a daha da yaklaştırdı.¹⁹ Protestanlık Avrupa'dan Amerika'ya sirayet edince, Yahudiler Amerikalıları kendilerine körü körüne itaat eder hâle getirdi.²⁰ Napolyon Bonaparte da bir yahudi ajanıydı.²¹ [Kitapta], komünizmin yahudi bağlantılarına ve İslam'ı yozlaştırmak için komünizmin nasıl dizayn edildiğine daha fazla dikkat çekilmiştir.²² Ayrıca yine yahudiler tarafından çıkarılan I. ve II. Dünya Savaşları konusuna da dikkatler daha fazla temerküz edilmiştir.²³ Bu durum, Eyyüb'u, tamamı Deccal'in inançları ile işgal edilmiş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın her yerinde, İslâm'ın şu anda baş düşmanı olduğunun delili olduğunu açıkça söylemeye sevk eder.²⁴ O müslümanları, yahudi ve hıristiyanların nehirlerinden su içtikleri [yollarını benimsedikleri] için sert bir şekilde azarlar. Çünkü bunun sonucu alçaltıcı bir izzetsizliktir.²⁵ (O, büyük ölçüde kendisinin de Batı düşüncesinden yararlandığı gerçeğine duyarsızmış gibi görünür.)

Haklı olarak şöyle sorulabilir: Bu yorumların tamamı hadisin neresinden çıkarılıyor? ve müslüman, bu yorumu elde etmede ne gibi bir yarar ummaktadır? Eyyüb'un tarzında, önce yabancı materyal sunulur, ardından bu durumu desteklemek için hadis kullanılır. Bağlama uygun olsun veya olmasın, o işine ne yararsa onu iktibas eder. Mesela [kitabında] yahudi (John Prowar, Yitzhak Rabin, Eban, Hermann Kahn gibi) ve hıristiyan (John Wesley, George Pakhoury, Jean Dixon gibi) ve tarihî-felsefî kaynaklardan (Will Durant, Bertrand Russell, Jean Paul Sartre ve diğerleri) aralarında herhangi bir ayrıma teşebbüs etmeksizin iktibaslar görü-

17 Eyyüb, s. 56.

18 Eyyüb, s. 183 vd.

19 Eyyüb, s. 59 vd.

20 Eyyüb, s. 61.

21 A.g.e. s. 62.

22 A.g.e. s. 118 vd.

23 A.g.e. s. 183.

24 A.g.e. s. 64.

25 A.g.e. s. 130.

nür. Eyyüb genellikle aradığı sonuca ulaşabilmek için onların kelimelerini çarpıtır. Bununla birlikte malzemesinin çoğu komplo teorisyenlerinden gelir.²⁶ Kendisi dünyanın sonu ile ilgili, bütün Batı tarihi ve yahudi karşıtı komplo teorisi ile alâkalı hususların yanında, fiili olayları ele almak zorunda olduğu bir noktaya ulaştığında hadisi aktarır.

Eyyüb'un yorumuna göre Jezreel vadisinde müslüman koalisyonuna karşı Armageddon Savaşı, Deccal (bir yahudi) tarafından yönetilecek olan Batılı hıristiyan koalisyonu tarafından gerçekleştirilecektir. Bu sebeple o, İslâmî kaynaklarda metinleri biraz çarpıtmak suretiyle kendisine destek bulmaya çalışır.²⁷ Ancak temel olarak bu işe yaramaz, çünkü İslâmî kaynaklar bu özel senaryoya basit bir şekilde de olsa işaret ederler. Eyyüb onları öylesine seçerek ifade eder ki sonuçta okuyucu bunları tıpkı Eyyüb'un istediği şekilde yorumlar. Ancak onun temel fikri, yapılacak olan savaşın Armageddon savaşı olduğu, Deccâl'in gerçekleştireceği savaş hakkındaki geleneksel İslâmî hikâye değildir. O bu konudaki Hıristiyanı çerçeveyi İslâmî kaynaklara (onlardan özetle bahsederek) yamar ve müslümanların zaferiyle sonuçlandırır. Bu savaşla ilgili pek çok ayrıntı ortaya çıkar. Neticede Deccal Batıya hâkim olacaktır.²⁸ Müslümanlar üstün gelecek ve Batı Avrupa'yı fethetmeye devam edeceklerdir (onun daha önce komünizmin yıkılışını yazdığı hatırlanmalı). Anlaşıldığı kadarıyla bu noktada Deccal -ki bu savaşta ölmeyecektir- İslâm topraklarında yeniden ortaya çıkacak ve müslümanların onunla yeniden savaşması gerekecektir.²⁹

Deccal, Armageddon Savaşı'nda ölmeyecek ve İslâm topraklarında muazzam yahudi ordusu ve onun takipçileriyle birlikte yeniden zuhur edecektir. Deccal, Doğu İran'dan İran Körfezi'ne kadar ilerleyecek ve Mekke ile Medine'yi işgal edecektir. Önceki savaşlarda tahrip edilmesi-

26 William Guy Carr'ın, *Pawns in the Game* (Arapça'ya *Ağyâr alâ ruk'ât santrâc* adıyla tercüme edilmiştir) adlı kitabı sık sık iktibas edilir ve müslüman Apokaliptik Edebiyatında çok etkilidir. Genellikle onlara tarihi öğrenme imkânı sağlar. *Protokols of the Elders of Zion* gibi daha az etkili materyal de buna ilave edilebilir. (a.g.c.Eyyüb, s. 114).

27 Eyyüb, a.g.e. 281f.

28 Bu kısım Henry Kissinger'la alâkalıdır. (O neredeyse çoğu İslâm apokaliptik senaryolarında kötülük figürüdür. Bk. Sıfır b. Abdurrahman el-İluevly, *Va'du Kissinger ve'l-ahdâfu'l- Amerikiyye fi'l-Halâc*. Dallas, Texas, Müessesetü'l-kitâbî'l-İslâmî, 1991 ve Ronald Reagan'a gelince, Eyyüb onun Deccal'ın bir ajanı olduğunu düşünür.

29 Eyyüb, s. 193f.

ne rağmen İsrail Deccal'a katılacak ve müslümanlar Suriye'nin kuzeyine kaçacaklardır. Müslümanlar orada Deccal ve takipçileri tarafından kuşatılacaklardır. Deccal ve taraftarları, dünyaya bir müslüman [Ümmet-i Muhammed'den bir fert] olarak dönecek olan Hz. İsa tarafından mağlup edilecek ve yahudiler bozguna uğratılacaktır.

"Daha sonra büyük *apokaliptik* savaş sırasında ortada görünmeyip Armageddon Savaşı'nda yer alanların gururunun bastırıldığı gibi, Deccal ve taraftarları da aynı şekilde baskı altına alınır... Ardından uzun süreli hilekârlığın sonuçları unutulmaya başladığında son savaş çıkar. Bununla demek istediğim, bunun İsrail'in kalıtsal problemi olduğudur... Bu problem, İsrail'in, Mesih'inin ulûhiyetine inanmasından kaynaklanmaktadır. Bütün siyasi ve iktisadi ideolojiler, dünyanın savaş halinde olmasına yol açmaktadır. Bu problem sebebiyle uzun bir süredir İslâm dünyasının üzerine prangalar ve engeller konmuştur."³⁰

Eyyüb oldukça kana susamıştır ve yahudilerin mağlup olmasından bir bakıma sadistçe bir zevk almaktadır. Hz. İsa gibi muzaffer müslümanlar da Kudüs'e ilerlerler. Eyyüb bunu şöyle aktarır:

"Neşelen Ey Kudüs'ün kızı!³¹ Meydandaki yahudiler kırılmış, herhangi bir şekilde ölüme hazırlanmış bir adam gibi olacaktı. Yolların kavşak noktasında hıristiyanlar Mesih Deccal'in yerle bir olduğunu anlayacaklar. Barış prensi [Deccâl] ölecek. Kudüs asla yahudiler için yapılmadı. Ağla ey Kudüs'ün kızı! Hangi duvarın arkasına gizlenmek seni memnun edecekse orada ağla. Diktatör ölecek ve geleceğin, kaderin ellerinde olacak."³²

O, bunun akabinde klasik *apokaliptik*ten yahudi karşıtı rivâyetleri ifade eder:

"Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi Deccal'ın takipçileri geri çekilecek ve o günde onları gizleyecek hiçbir şey bulunmayacaktır. Öyle ki taşlar "Ey mü'min! Kâfir buradadır" diye haber verecektir. Yahudi

30 Eyyüb, s. 283-284.

31 *Kitab-ı Mukaddes, Zekeriyâ* Kitabı, 2: 10, 9:9'da geçen bir parodidir.

32 Eyyüb, s. 286-287.

taş ve ağaçların arkasına gizlenecek, taş ve ağaçlar şöyle diyecektir: “Ey Müslüman! Ey Allah’ın kulu! Arkamda saklanan bir yahudi var, gel ve onu öldür! Yolun sonunda bütün kitaplar yakılacaktır. Hilekârlar, ajanlar ve münafıklar Allah’ın Resûlü İsa’nın ve İslâm ordusunun ayaklarının altında yakılacaktır: Ajanlar, destekçiler, işbirlikçiler, fanatikler, serseriler, köpekler, kurtlar, maymunlar ve domuzlar...³³ Şafak vaktinden sonra bir çığneme ve inleme sesini andıran bir ses olacak.³⁴

Dahası Eyyûb’un tarihi dersinden ve komplo teorisinden çıkarılan, Emin Muhammed Cemâlüddin’in ilk kitabı *Umru ümmeti’l-İslâm*’dır. Cemâlüddin, Ezher Üniversitesi dünyasında eğitim aldı ve geleneksel hadis yorumu içinde yetişti. O, muhafazakâr muhalefetin ne olduğunu bilmektedir. Dünyanın sonuna dair bir tarih verme teşebbüsünün onun bidatı olduğunu söylemek muhtemeldir. Bu sebeple onun görüşüne göre bu, Avrupa tarihi meselesi ya da papalardan hangilerinin yahudi olduğuna karar verme meselesi olmayıp kritik bir karar vermedir, dünyanın sonunu hazırlayıcı bir faktördür. O, zamanının önemli bir kısmını kıyametin küçük alametleri (dünyanın sonunu hazırlayıcı siyasi, ahlâki, sosyal olaylar) üzerine odaklanarak harcamaktadır. Kudüs’ün alınması, ayın ikiye bölünmesi³⁵ gibi bazı olaylar vardır; vebanın ortaya çıkması vb. salgın hastalıklar meydana gelecek, dünyanın sonunun gelmesi ile birlikte çeşitli musibetler artacaktır. Bunların herbirini tavsif ederken muhafazakâr seleflerinden farklı olarak Cemâlüddin, ilgili modern olaylara işaret etme noktasında çok dikkatlidir. Yemen’in başkenti Aden’de 1256 yılında meydana gelen volkanik patlamaya dair ilgisiz yorumlarla kendisini sınırlandırmaz. veya Konstantinopolis’in (İstanbul) alınma-

33 İslâm Dîn Edebiyatında genellikle maymunlar yahudiler, domuzlar ise hristiyanlardır. Eyyûb, s. 286-287.

34 Eyyûb, s. 286-288. Taşlar, ağaçlar ve yahudilerin öldürülmesi ile ilgili rivâyete İslâm apokaliptik kaynaklarında sık sık yer verilir. Hatta muhafazakârlar yakın gelecekte bunun gerçekleşmesine dair umutlarını not olarak ilave etme temayülündedirler. İzzeddün Hüseyin eş-Şeyh, *Esrâtü’s-sâlih es-sugrâ ve’l-kübrâ*, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1993, s. 11; Mustafa Abdulkadir Atâ, *el-Mesih İsa ve nuzûlühü âhîrû’z-zamân ve katlihu’l-Deccâl*, Kahire, Mektebetü’l-türâsi’l-İslâmî, 1986, s. 23. Bu İlamas yemini olduğu zahirdir. (bk. *Journal of Palestine Studies*, 22, 1993], s. 122-134.

35 O, *Umru Ümmeti’l-İslâm*, s. 29-34’de kıyametin küçük âlametlerine kısaca yer verir. Buna ilave olarak *el-Kavlü’l-Mübîn* başlığını verdiği cildi bunlara tahsis eder. Kur’an, 54/ 1.

sından (1453) yedi yıl sonra Deccal'ın ortaya çıkması gibi alâmetleri izahsız bırakır.³⁶

Mesela Kudüs'ün alınmasından bahsederken o aşağıdaki yorumları yapar. (Çünkü o, Kudüs'ün şu anda müslümanların kontrolünde olmadığınin farkındadır.)

“[Müslümanların Kudüs'ü iki kez huristiyanlara geri verdikleri olay da dâhil tarihin doğru bir yorumunu verdikten sonra] bundan bizim öğrendiğimiz Kudüs'ün ne bir Filistin meselesi ne de Arapların milli meselesi olduğudur. Bilakis bu, müslümanlar, yahudiler ve haçlılarla alâkası olan bir meseledir. Bu yüzden görüyoruz ki yahudiler bu günlerde -geçen yıllardan beri- Kudüs'ü yahudileştirmek için her türlü gayreti sarfediyorlar. Hatta yerine Süleyman mâbedini inşa etmek için sözde Tevrat'a dayalı inançlarına uygun olarak yakılmış olan mâbedi ikâme etmeyi iddia ederek Mescid-i Aksâ'yı yıkmaya bile teşebbüs ediyorlar. [Âşâi rabbânî] âyinleri, mesihleri ve kurtarıcıları diye iddia ettikleri kişi tarafından yahudilerin baş hahamlarıyla birlikte Deccâl tarafından icra edilecektir.”³⁷

Elbette onun modern örnekler kullanması, sadece yahudi karşıtı komplo teorisine dayanmamaktadır. O sık sık günümüz müslüman gençliğin ahlâkî standartlarda gevşek olması noktasında şokta olduğunu da göstermektedir. Mesela cinsi serbestliğin ortaya çıkması meselesine temas ederken, o buna Arab müslüman devletlerin yetişkinler arasında karşılıklı anlaşma ve rızaya dayalı cinsi ilişkilere müsaade eden Fransız hukukunu benimsemelerinin sebep olduğunu ifade eder. O meselenin şu noktaya geldiğini söyler: “Bir imam zina aleyhine vaaz ederken dinleyiciler arasından bir genç kalkıp şunu söyledi: “Allah niçin zinayı yasakladı, o da evlilik gibi değil mi?”³⁸

36 İnanılmaz bir şekilde muhafazakârlar Konstantinopolis'in fethedildiğini hâlâ takdir etmezler. Volkanik patlamanın Ortadoğu'da olduğunu görmeyerek bunu kıyametin bir alâmeti olarak kullanırlar. (Artık Moğollar'ın Ye'cüc ve Me'cüc olduklarını söylemek mümkün değildir). (Şeyh, *Eşrâtü's- Sââh*, s.21-22, 61-63.)

37 Cemâlüddin, *el-Kavlü'l-mübîn*, s. 19.

38 A.g.c., s. 31.

Bununla beraber Cemâlüddin, Eyyüb gibi zamanın/dünyanın sonuyla ilgili hadislerin yorumlanmasını ve yahudi karşıtı komplo teorisini gerçeğin bir parçası olarak kabul eder. İki yazar arasındaki temel fark şudur: Cemâlüddin biraz daha ihtiyatlıdır ve hadislerin hadis edebiyatında verilen sırayla gerçekleşeceğine [okuyucularını] inandırma konusunda daha dikkatlidir. Ona göre senaryo, olaylara protestan (*evangelical*) hıristiyan bakış açısıyla değil geleneksel müslüman bakış açısıyla bakarak ifade edilir. Bunun güzel bir örneği yahudilerle savaştır.

Müslümanların yahudilerle savaşı, yahudiler taşların ve ağaçların arkasına gizlendiklerinde ve kıyametin büyük alâmetlerinden olan Deccal'ın zuhurundan ve Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesinden sonra olacaktır. Bunun gerçek olduğunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Şunu da eklemeliyim ki kıyametin büyük alâmetlerinin bir parçası olarak bu savaşın ortaya çıkmaması, bazılarının düşündüğü gibi onun kıyametin küçük alâmetleri içine dâhil edilmesi anlamına gelmez. Ama gerçek böyle değildir.³⁹ [Daha başka] pek çok olaylar daha vardır ki bunlar meydana geldiğinde, artık kıyametin büyük alâmetleri zuhur edecektir.⁴⁰

Elbette bu, Cemâlüddin'in yahudilerle savaş senaryosuna karşı olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır: O, sadece bu olayın meydana geleceği yerle ilgilenmektedir. Söz konusu olay Armageddon Savaşı'ndan sonradır.

[Beşinci Savaş hakkında konuşma], daha net bir ifadeyle üçüncü savaşları olan Armageddon savaşında yahudilerin üçte ikisi yok edilmiş olacaktır. O derece ki yahudiler savaştaki ölümlerini defnetmek için yedi ay gibi bir süreye ihtiyaç duyacaklardır. (*Ezekiel* 39:12 bunu ispat etmektedir.)⁴¹ Bunu takiben yahudilerin üçte ikisi Armageddon Savaşı'nda yok olacaktır. Sonra müslümanlar, Mehdi'nin liderliği altında yahudilerin kalan üçte birlik kısmına hâkim olacak-

39 Cemâlüddin burada yahudilerle savaşa dair hadisi siyasi bir kullanımla açık bir şekilde savunur. Ancak ayırım önemlidir. Eğer "yahudi savaşı" kıyametin küçük alâmetleri arasında yer alıyorsa bu takdirde söz konusu savaş, dünyanın sonuna doğru vuku bulacak olan olağanüstü hadiselerden hemen önce meydana gelen başka bir siyasi olaydır. Ancak ölüm sonrası (eskatolojik) geleceğin önüne alırsa o zaman bu savaş, sadece, Deccal olarak bilinen kişiye karşı umumi müslüman savaşının bir parçası olarak meydana gelir.

40 Cemâlüddin, *el-Kavlü'l-mübîn*, s. 12-13.

41 Her ne kadar o farkında değil görürse de bu rivâyet klasik İslâm apokaliptiğine geçmiş durumdadır. bk. İbn Mâce, *Sünen*, Beyrut, Dâru'l-fikr, II, 1359 (no: 4076)

lardır. Bu, müslümanların İstanbul'u fethinden ve yahudilerin kralı olan mel'un Deccal'ın ortaya çıkmasından sonra olacaktır. Bunun açıklaması şudur: Yahudiler kendi mesihlerini (kurtarıcı) beklemektedirler. O, sözünün eridir ve tıpkı kendilerinin düşündüğü gibi kendilerini söz konusu bozuk insanlardan (dünyaya yerleşmiş olan diğer yahudilerden) kurtaracak olan zeki krallarıdır. Onlara göre Mehdî'nin zuhuru 2000 bin yıldan önce gerçekleşecektir... Bu sebeple yahudiler müslümanlardan korunmak için kayaların ve ağaçların arkasına gizleneceklerdir. Ancak kayalar ve ağaçlar onlara çare olmayacak ve buldukları yerleri müslümanlara işaret edeceklerdir. Bu; inkârları, haksız yere peygamberlerini öldürmeleri, günahsız çocukların, yaşlıların ve kadınların kanlarıyla kirlenmiş olan ellerinin kokusu sebebiyledir. Yeryüzü onların kötülüklerinden, şeytani desiselerinden temizlenmiş olacaktır. Taş ve ağaçların konuşması, Deccal'ın ortaya çıktığı, Hz. İsa'nın yeryüzüne indiği Ye'cüc ve Me'cüc'ün zuhur ettiği bir zamanda böyle olağanüstülüklerin yanında, şaşılacak bir durum değildir. Bütün yeryüzü dünyanın sonunun gelmesine hazırlanacaktır.⁴²

Rahatça görüldüğü gibi Cemâlüddin bütün bir senaryoyu “taş ve kayalar hakkındaki hadis” etrafında hazırlamaktadır. Müslüman *apokaliptist*lerin cazip bir şekilde adlandıkları üzere bu senaryoyu uygun bağlam dışında almadığımızdan eminiz. Diğer *apokaliptist*ler gibi Cemâluddin, teorisini ortaya koymak için yeni kaynaklar bulma noktasında ümitsizdir; çünkü kitabının temel fikri “dünyanın sonunun bilinip tarihlendirilebileceği”dir. Hâlbuki bu yaklaşım geçmişte İslâm *apokaliptik* geleneği tarafından benimsenmemiştir. O, kaynaklarını daha farklı yerlerden bulmaya çalışmıştır. Mesela kitabının orta kısmında, en zor noktaya geldiğinde onun iyi bilinen -mesela o Richard Nixon'un “1999 yılında dünya üzerindeki hâkimiyetimizi tamamlamış olacağız” sözü gibi⁴³- otoriterlerden alıntıda bulunduğunu görürüz. Pat Robertson, Billy Graham, Hall Lindsey, Jerry Falwell ve bir kısım Arap hristiyan *apokaliptik* yazarlar da onun nezdinde önemli bir yer tutar. Hepsinin söylediği ortak şey, 2000 yılında dünyanın

42 Cemâlüddin, *el-Kavlü'l-mübîn*, s. 76-77.

43 Cemâlüddin, *Umru ümmeti'l-İslâm*, s. 51- 52.

sonuna yaklaşacağımızdır. Bu tür yabancı kaynaklar, onun İslâmî kaynakları kullanmak suretiyle yaklaşık olarak “dünyanın sonunu tarihlendirme” noktasındaki cesaretinin dozunu artırır.⁴⁴

Muhammed İsâ Dâvûd’un *el-Mehdî’l-Muntezar* adlı kitabı, Eyyûb ve Cemâlüddin’in çizdiği senaryodan farklı bir özellik taşımaktadır. Söz konusu kitap tek cilttir ve (Eyyûb’un kitabı gibi) hızlı gelişen olaylarla doludur. Bununla birlikte o, Eyyûb’un kitabında yer verdiği savaşa yeniden değinmez. Ayrıca Muhammed İsâ Dâvûd, dünya siyasetini açıklamada en önemli etkenlerden olması sebebiyle yahudi karşıtı teoriyi büyük ölçüde benimsemektedir. Ayrıca o, bu konu üzerine fazla zaman harcamaz. Katı bir şekilde yahudi karşıtı olmasına ve müslüman olmayan bir kimseyi hakir görmesine rağmen kitabındaki temel prensip, geleceği tahmin etmeye yardım edebilecek yeni bilgi kaynaklarını arayıp bulmaktır. Bunun için o ilk hadis kaynaklarına, bunlara ilaveten Mısırlı hıristiyanlara (Coptic), yahudilere ve ilk hıristiyanlara ait materyallere müracaat eder. Ancak o böyle yaparken klasik İslâmî kaynakları da ihmal etmez ve diğer yabancı malzemeyi sadece yeni materyaller ışığında görüp değerlendirir. Kişi onun Batıya olan inancını rahatça görebilir. (Temel olarak eski kaynaklar olsa da) gerçek şu ki Muhammed İsâ Dâvûd, bütün yeni şeylerden büyülenmektedir. Esas olarak onun Mehdi üzerine bir kitap yazmasının sebebi, klasik İslâmî dönemde Mehdi ile ilgili çok sayıda rivâyetin aktarılmasına imkân veren çoğu dinî çevrelerde Medhi konusuna şüphe ile bakılmasıdır. (Belki de bu konunun politik nezaketinden dolayıdır).⁴⁵

Bu sebeple Dâvûd istikbalde olacak hadiselerle ilgili çalışmada kendisinin işine yarayacak materyal eksikliği ile karşı karşıya gelmiştir. Bu materyalin bir kısmını, çağdaş bir müslümanın dünya hakkında nasıl bir değişiklik istediğini düşünerek kendi hayalleri ve arzusuyla desteklemiştir (yani müslümanlar birlik olacak ve kendilerini Batı etkisinden kurtaracaklar ve kendi kaderlerini kendileri kontrol edecekler.) Bununla beraber o, kaynak problemini daha önceden bilinmeyen elyazmalarına odaklanarak

44 Onun tenkit eden müslüman eleştirmenler, bu zayıf noktayı tespit edip kendisine tepki göstermişlerdir. bk. Mustafâ Murâd, *Metâ Teqûmu es-Sâah*, Kahire, el-Mektebetü’l-Kudsî, 1997.

45 Bu konuda bk. Muhammed Ferid Hicâb, *el-Mehdî’l-Muntazar beyne’l-akâidetü’l-dîniyye ve mazmûnûs-siyâsî*, Cezayir, el-Müessesetü’l-vatâniyye li’l-kitâb, 1984.

 zer. Bunlara  ludeniz yazmaları da d hildir. O yayınlarında çarpıtılmış bazı tarihlerle ilgilenmek suretiyle bunlara büyük önem atfetmektedir. (Henüz yankıları geçmemiş olan bu h dise ile ilgili komplo teorisi de bunun içindedir). O, İsa'nın ve Mehdi'nin kendisiyle savaşıp öldüreceği Deccal'ın İslami versiyonunun al metlerini ve tahminlerini bu yazmalar-da bulur.⁴⁶ Bununla beraber tercih ettiği metot, amacına uygun malzeme bulabileceği, dünyadaki yeni İslami yazmaları araştırmaktır. Bunlara aşa-đda temas edilecektir.

Dâvûd kendi fikirlerini geliştirmek için yahudi karşıtı komplo teorisi-ni kullanmakta tereddüt etmez. Yahudilerle savaş, kitabının temel hedef-lerinden biridir.

“Bütün dünyanın fethedilmesi ilkin Mısır'ın fethi ile başlayacaktır. Mısır'ın alınması Mehdi'ye biatledir. Dünyada yahudilerin liderli-đinin müslümanlarla yahudiler arasında çıkacak olan “beşinci bir savaş”ın patlak vermesini beklemeleri garip bir Şeydir. Hâlbuki biz müslümanlar bunu ummuyoruz ve bundan kesinlikle eminiz. Di-nimiz İslam bize böyle bir savaşın geldiğini kesin olarak bildiriyor. Savaşlar olacak ve o savaş, taşların ve ağaçların arkasına yahudinin gizlenmesiyle sona erecek. Kayalar ve ağaçlar “Ey Müslüman, ey Al-lah'ın kulu! Yahudi burada; gel ve onu öldür!” diye seslenecek.”⁴⁷

Kitabı boyunca Mehdi, bütün dünya ile devamlı olarak savaşır. Ancak Mehdi'nin amansız düşmanları, Mehdi'nin karşıtlarından her bir ferdin arkasında destekçi olacağı söylenilen yahudilerdir. Bu sebeple Türklerin, Kuzey Afrikaluların, Avrupaluların ve en önemlisi Amerikaluların yahudiler tarafından etkilenip müslümanların mesihi ile savaşa yönlendirildiğini g r-r r z. Hareketin en can alıcı noktasında yahudiler en sonunda temizlenir ve düşmanlıkları ebedi olarak ortadan kaldırılır.

Müslümanların yahudilerle savaşlarına ilişkin rivâyetlere rağmen, söz konusu savaş, klasik İslam apokaliptik edebiyatında çok önemli değildir. Söz konusu rivâyetler  ağdaş apokaliptik yazarları tarafından sık sık dile getirilir. Pek çok alanda, bu nispeten nadir rivâyet, yahudi karşıtı çok sa-

46 Dâvûd, s.90-91, 104, 106-107.

47 Dâvûd, s.122.

yıdaki materyali hazmetmeye ihtiyaç duyan müslümanlara hayat bahşeder. Bu materyal bahsi geçen senaryoyu teşvik etmektedir. Burada İslâmi rivâyetler olayların yabancı versiyonlarına açık bir şekilde meşruiyet kazandırabilir ve bunların hadislerden desteğe sahip olduğunu gösterebilir. Bir müslüman, gerçekten, mirasındaki *apokaliptik* edebiyatın [muhteva] dengesine baksaydı, yahudilerle olacak savaşa vurgunun çok büyük olmadığını görür ve söz konusu vurgunun genel olarak klasik dönemde olduğunu farkedirdi. Siyasi şartlar ve bahsi geçen yahudi karşıtı çalışma alanını genel olarak benimseme, buna meşrutiyet kazandırmaya hizmet etmiştir.

5. Kitab-ı Mukaddes Kaynaklı Malzeme

İslâmi gelenekte Kitab-ı Mukaddes malzemesi zor ve sorgulanabilir bir yere sahiptir. İslâmi *apokaliptik* edebiyatındaki bu yeni eğilim tarafından yapılan ilk eleştirilerden biri, büyük ölçüde Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılara dayanmaktadır. Bazı yazarlar, açıkça bu problemle yüz yüze gelmişlerdir. Hişam Kemal Abdulhamit şöyle der:

“Bazıları şu sözleri protesto etmişlerdir. “Tahrif edildiklerinden dolayı bizim Tevrat ve İncillerden bilgi almamız caiz değildir.” [Bize göre] bu yanlış bir inançtır. Çünkü Tevrat'ı ve İncilleri tetkik edip bunlarla Kur'ân'da ve Nebevi hadislerde haber verilenleri karşılaştıran bir kimse, bu ikisi arasında pek çok konuda tam bir birliğin olduğunu görecektir ve tahrifin Tevrat'ın ve İncillerin tamamına uzanmadığını farkedecektir. Tevrat'ta ve İncillerde, bilhassa kıyamete yakın zamanda meydana gelecek olaylarla ilgili bölümlerde olduğu gibi, hâlâ tahrif edilmemiş kısımlar bulunmaktadır.”⁴⁸

Bu tespit, müslüman *apokaliptist*lerin kendi senaryolarını desteklemek için Kitab-ı Mukaddes'e geniş ölçüde dayanmalarına imkân sağlamıştır.

Gerçekte büyük oranda bunu ilk yapan kişi Eyyûb idi. Onun çoğu *apokaliptik* düşünceleri, Kitab-ı Mukaddes içindeki Vahiy kitabının bir müslüman olarak okunup yorumlanmasını karakterize eder. (Gerçi o Da-

48 Abdulhamid, *Helâk*, s. 5-6. Ayrıca Cemâlüddin'in yorumlarıyla mukayese ediniz, *Umru Ümmeti'l-İslâm*, s.36.

niel ve Ezeziel kitaplarından da iktibaslarda bulunmuştur.) Eyyûb, hıristiyanlığın [öngördüğü] olaylar dizisine ve İslâmî *apokaliptik* kaynaklara ve kendi zamanına kadar İslâmî *apokaliptik*le bir paralellik içinde olmayan hıristiyanî ilişkiye dayanır. Bununla birlikte Eyyûb, kendisinin asıl kaynağı olarak *apokaliptik* hadis edebiyatını reddetse de, Kitab-ı Mukaddes metinlerini hadis edebiyatı aracılığıyla gözden geçirmeyi sürdürür. O, her durumda, aktarılan metinleri fevkalâde ön yargılı bir şekilde okur. Ancak kendi dünya görüşüne hitap etmeyen bilgileri reddetmek suretiyle bazı sonuçlara ulaşır. Eyyûb açık bir şekilde İslâmî *apokaliptik*te bir dönüm noktasıdır. *Apokaliptik* senaryolara bir kaynak olarak Kitab-ı Mukaddes'ten yararlanmak, Eyyûb'den önce nadirdi; hatta hemen hemen yoktu. Ondan günümüze kadar çağdaş, aşırı tutucu (*fundamentalist*) *apokaliptik* yazarları, Kitab-ı Mukaddes'den yoğun bir şekilde iktibasta bulunmuşlardır. Dahası bazen bu konuda Kur'an'dan daha ziyade ona başvurmuşlardır. Eyyûb olmasaydı bu olmazdı.

Eyyûb, Deccal'ın mağlup edilmesinden sonra ortaya çıkacak olan Mehdi'nin kim olduğuyla ilgilenirken Kitab-ı Mukaddes'in *Vahiy* bölümünün 19:11. âyetlerine başvurur. Burada o mesihî bir figür olan "faithful/inançlı" ve "true/hakikat" isimlerini bulur. Ona göre bunlar, Hz. Muhammed'in isimlerinden iki tanesidir.⁴⁹ Eyyûb bu temele dayanarak Mehdi'nin isimlerini beyan eder. Dahası o İslâm'daki Mehdi'ye dair hadisle ("*Mehdi Hz. Muhammed'in torunlarından; Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'nın çocuklarından*")⁵⁰ Kitab-ı Mukaddes'in vahiy bölümü 12:1, 5. âyetlerini karşılaştırır. (Bilhassa, doğum yapan bir kadınla ve ayrıca Fatıma ile bu kadın arasında büyük benzerlikler bulur.)⁵¹

Eyyûb, Kitâb-ı Mukaddes içinde yer alan Yeni Ahit'in *Vahiy* bölümünü okumayı sürdürerek yeni Kudüs'ün hıristiyan sembolizmini uygun görür ve onun Mekke olduğunu ilan eder. Hâlbuki bu, diğer pekçok müslüman *apokaliptik* yazarına göre problemlili bir husustur. Çünkü İslâm'da mukaddes şehirler olan Mekke ve Medine fiilen *apokaliptik* senaryoları

49 Eyyûb, s.76.

50 Bk. Nuaym b. Hammad, *Fiten*, s. 228-232.

51 Eyyûb, s.76-77.

çinde yer almaz. Hamas'ın liderlerinden Bassam Ğırrar'ın dediği gibi "İslâm Mekke'de başlamıştır ve Kudüs'de tamamlanacaktır."⁵² Ğırrar, klasik *apokaliptik*ın sınırları içinde tamamen haklıdır; çünkü erken döneme ait pekçok hadis vardır ki bunlara göre dünyanın sonuna doğru Kâbe Kudüs'e gelecektir. Klasik *apokaliptik* malzeme içinde Kudüs'te fiilen daima Mehdî'ye (İslâm Mesihî) bağlı yöneticiler vardır. Bununla birlikte Eyyüb, *vahiy* bölümünün 21. âyetine göre "yeni Kudüs alanı"nın Kâbe olduğunu sistematik bir şekilde göstermeye çalışır. (Arapça'da Medine-i Mukâba).⁵³ "Temelin taşları"nın (*Vahiy* 21:19-20) hâcer-i esved, hayat nehrinin de (*Vahiy* 22:1) zemzem kuyusu olduğu söylenir.⁵⁴ Sadece bu değil, *Vahiy* 19:11'e başvurarak İsa figürü Hz. Muhammed olarak tanımlanır. Bu yüzden Eyyüb'e göre "Yeni Kudüs" Mekke'dir (O, hristiyanların hâlihazırda bunu niçin fark etmediklerini anlayamaz).⁵⁵ Eyyüb [un kitabı] hakkındaki doğru yargı, bunun İslâmî ve hristiyânî *apokaliptik* üzerine Eyyüb'un zorlama olarak yaptığı hayret verici yeni yorumların küçük bir kısmı olduğudur. Kitabında ulaştığı sonuçlara, bazı muhafazakârlar tarafından hucüm edilmiş olması, hiç de şaşırtıcı değildir.

Beklenildiği gibi Cemâlüddin, Kitab-ı Mukaddes'e ait materyali kullanmakta daha ihtiyatlıdır. O, hadis edebiyatında söz konusu malzemeyi ve görüşleri teyit eden malzeme bulmaya çalışır. Bununla birlikte o hristiyanların *apokaliptik* konusundaki dikkatlerini fark eder. Yahudiler kıyâmetin alametlerinden biri olmalıdır. Bu sebeple o, "Ey İsa gel!" diye başlayan bir hristiyan ilahisini bu inançlara delil olarak zikreder.⁵⁶ Ancak kişi kitabın ilerleyen sayfalarında Cemâlüddin'in hadisleri Eyyüb ve Dâvûd'dan daha serbest olarak kullandığını daha açık bir şekilde ve iyi anlaşırsa da o, Kitab-ı Mukaddes'teki bilgilere daha az açıktır. Gene de Cemâlüddin, Eyyüb ve Dâvûd'un çizdiği senaryoların büyük bir kısmını, bilhassa Armageddon Savaşı ile ilgili bölümü benimser. O, olan Jimmy Swaggart, Jerry

52 Bassam Ğırrar, *Zevâü İsrail: İmân 2022*, Beyrut Mektebetu'l-Biğâ, 1995, s.49-50.

53 Eyyüb, s. 83.

54 Eyyüb, s. 84-85.

55 Eyyüb, s.79-80.

56 Cemâlüddin, *Umrü Ümmetü'l-İslâm*, s. 20; karşılaştırmız: Muhammed el-Bar, *el-Mesihu'l-Muntazar ve't-Ta'immü't-Tâmmü'd*, Cidde, Dârus's-Suûdiyye, 1987, s. 125-127. O, aynı zamanda bazı hristiyan evanjelik beklentileri dile getirmiş ve kitabını Deccal'ın tesirlerine tahsis etmiştir.

Falwell, Scofield, Ronald Reagan gibi önde gelen hıristiyan bilginlerinin ifadelerini çıkış noktası olarak alır.

Sonunda Cemâlüddin öyle bir noktaya ulaşır ki konuyla ilgili hadislerle hıristiyânî malzeme arasında bir bağıntı vardır. O bu noktada müslümanlarla hıristiyanlar arasında yapılacak olan anlaşma ile ilgili meşhur rivâyeti dile getirir.

“Rumlarla (Bizanslılarla) bir güvenlik anlaşması yapacaksınız. Rumların düşmanlarına karşı birlikte savaşacaksınız. Emniyet içinde olacak ve ganimet alacaksınız. Nihayet tepelik bir alanda askerî kamp kuracaksınız. Rumlardan bir adam ayağa kalkıp haçı havaya kaldırarak şöyle diyecek: ‘Zafer haçındır.’ Bunun üzerine müslümanlardan bir adam kalkıp onu öldürecek. Rumlar müslümanları sürecekler ve *apokaliptik* savaşlar olacak, size karşı gruplar seksen bayrak altında bir araya gelecek, her bayrak altında on iki bin asker bulunacaktır. (Cemâlüddin ‘Görülüyor ki iki savaş olacaktır: Bir Armageddon Savaşı, diğeri müslümanlarla bugün Amerika ve Avrupa olarak tezahür eden Rumlar arasındaki savaş’ demektedir). Bu yüzden Armageddon Savaşı, son acıların ve *apokaliptik* savaşların başlangıcı olarak beklediğimiz ilk savaştır. Üçüncü bölümde Mehdi başlığı altında ayrıntılı olarak göreceğimiz üzere, yıkıcı nükleer savaş sırasında dünyadaki stratejik silahlar ortadan kalkacaktır. Bunun ardından son dünya savaşları artık kılıç, ok ve atlarla olacaktır. Bu sebeple bunda şaşılacak şey yok. Çünkü bütün eski medeniyetlerle ilgili var olan hukuk, parlamadan sonra yıkılışla, yükselmeyi müteakip kayboluşla yüz yüze gelecektir. 20. yüzyıl dünyevi dönüşümün zirvesine ulaştı. Ve hatta onlar, adına “Yıldız savaşları” dedikleri savaşlardan söz ediyorlar.⁵⁷

Cemâlüddin, Kitab-ı Mukaddes’in istikbale dair haberlerini de ortaya çıkarır. Kitabının ortalarına doğru o, dünyanın sonunun pek yakın olduğunu (1999-2000) fikri ile ilgili deliller zikretmeye başlar. Daha sonraki cilt olsa da kendisini eleştirenlere karşı yazdığı *er-Reddüs-sihâm*’da, o, tezini ispat edebilmek için İslâmî materyale yeniden dönmek zorunda kalır. İlk ciltte *Matta* 20: 1-16’da geçen “işçiler hikâyesi”ni (*workers parable*) iktibas eder.

57 Cemâlüddin, *Umru Ümmeti’l-İslâm*, s. 39.

Kısaca bu hikâye, daha sonra yahudiler ve hıristiyanlar diye kimlikleri açıklanan, çok sayıda grubu ayrıntılı olarak anlatır. Söz konusu hikâyeye göre bunlar bir efendi (Tanrı) tarafından günün farklı zamanlarında aynı işi yapmak üzere kiralanmışlardır. Günün bitiminde her grup aynı ücreti alır. İlk olarak ve günün başlangıcında kiralanıp çalıştırılan önceki grup (yahudiler ve hıristiyanlar) sonraki grubun (müslümanlar) gün batımına doğru kiralandıklarını ileri sürerek bunlardan daha fazla çalıştırılıp onlarla aynı ücreti almaktan şikâyetle bulunurlar. Buna göre müslümanlar bütün gün çalışmak zorunda kalmamışlardır. Bundan dolayı aynı ücreti hak etmemişlerdir.⁵⁸ O, bu hikâyeyi kullanarak kıyametin vaktini tarihlendirmeyi başarır. (Hesaplamalarına göre dünyanın ömrü 7000 yıldır ve bu hesap, bir günün 24 saat olduğu farzedilerek yapılır). Bu ironiktir ve çağdaş hadis araştırmalarının durumunu göstermektedir. Bu hikâyenin İslâmî versiyonu, klasik eserlere alınmıştır. Cemâlüddin bunun farkında değil görünmektedir.⁵⁹

Muhammed İsâ Dâvûd'a tekrar dönersek, o Kitâb-ı Mukaddes kaynaklarını kullanarak Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu ispatla ilgilenmektedir. O klasik dönemde geliştirilen konuları çok yakından takip eder. *Deuteronomy* kitabı 18:18'de geçtiği üzere "*Tanrın olan Rab, seni benim gibi (Mûsâ) kendi biraderlerinin arasından bir peygamber olarak kaldıracak*" ifadesi buna bir örnektir. Bu açıkça Hz. Muhammed'in misyonu hakkında bir kehanettir. (İslâmî yaklaşıma göre bu ifade Kitâb-ı Mukaddes malzemesini iyi niyetle Dâvut'un kullanması için daha önceden tespit eder.)⁶⁰ Ancak Dâvut daha ileri gider ve kanonik olmayan İncilleri ve hıristiyan kilise babalarını kaynak olarak yoğun bir şekilde kullanır. Dâvut bu konuda son derece seçmeci davranır. Onun sadece kendi görüşünü ispat edecek kaynak aramaya çalıştığı görülmektedir.⁶¹

(Hepsi bu tavırlardan birine sahip olduğunu reddetseler de) diğer yazarlar Kitâb-ı Mukaddes lehine ilk tavırlarında daha da aşırıdır. Mesela Hişam Kemal Abdulhamit, *Helâk ve Dimâru Amerika el-Muntazar veqtera-*

58 Cemâlüddin, *Umru Ümmeti'l-İslâm*, s. 50-51.

59 A.J.Wensinck, *Concordance*, Leyden, E.J. Brill, 1936-62, "qurât" md; bk. Ebû Ya'îla el-Mavsili, *el-Müsned*, Dimaşk, Dâru'l-Me'mun li't-turâs, 1986, IX, s. 343, X, s.208-209.

60 Dâvud, s. 60-61.

61 Dâvud, s. 76-82, 114-115, 121, 131.

be Hurûcu'l-Mesîhi'd-Deccâl, isimli kitabında Kitab-ı Mukaddes'ten her zaman uzun bir alıntının aynen zikredildiği iktibaslarında kendi tercihlerini yansıtır. Ancak o her ne zaman bir hadisi zikretse onu özetlemekle yetinir. O, [kullandığı hadislerin] hadis edebiyatındaki kaynaklarını asla vermez. Ancak İslâmî olmayan malzemenin kaynaklarını belirtir. Hadis edebiyatının İslâmî bilgideki yerini düşünerek bunun böyle olmaması, kaynaklarının belirtilmesi gerekir. Bu yapılanlar hangi malzemenin daha prestijli olduğunu göstermektedir.

6. Uygun Bir Çözüm

Modern *apokaliptik* hemen çok sayıda farklı kaynaklar arasında bir senteze dönüşür; hadis edebiyatı bunlardan sadece biridir. Bununla birlikte bazı durumlarda yabancı kaynakları derinlemesine deşme ve problemlili konulara cevaplar bulma arzusunda ısrar edilmiştir. Buna güzel bir örnek Konstantinapolis'in (İstanbul) düşmesi ile ilgili *apokaliptik*dir. Cemâlüddin bunu kıyametin yaklaştığının alâmetlerinden biri olarak sıralar. İstanbul'un fethi (yukarıda dikkat çekildiği gibi) bilhassa Deccal'ın ortaya çıkmasına öncülük eden bir olay olarak meydana gelir. O, elbette Konstantinapolis'in müslüman Osmanlı Türkleri tarafından asırlar önce alındığını bilmektedir. Deccal rivâyetlerinin yalın mantığına göre bu olay yaklaşık olarak (şehrin düşmesinden 7 yıl sonra) 1460 yılında olmalıdır.⁶²

Ancak Dâvûd'un bu probleme de bir çözümü vardır: (Türkiye'nin Batı yanlısı politikaları çerçevesinde) İsrail ile Türkiye arasındaki karşılıklı müdafaa anlaşması. İki ülkenin silahlı kuvvetleri, birlikte eğitim ararak beraber hareket ederler. Türkiye'nin Fırat ve Dicle su kaynaklarını kontrol altında tutma tehdidi açıktır. "Yakın gelecek, bunun gerçek hâlini ifşa edecektir ve o zaman biz Allah Resûlu'nün gerçeği söylediğini ifade edeceğiz." 'Sizler Konstantinapolis'i fethedeceksiniz.'

62 Cemâlüddin, *Umru Ümmeti'l-İslâm*, s. 74; karşılaştırınız, *el-Qavlü'l-mübîn*, s. 113-114; Hamza el-Fakir, *Selâsetu yantaziruhum el-âlem*, s. 68-69; Muhammed İzzet Arif, *Nihâ-yetü'l-Yehûd*, Kahire, Dâru'l-İtisâm, 1996, s. 191, Eyyûb, *Mesîh*, s. 197, dipnot 32'de farklı bir çözüm önerir (O, önce Türk-İsrail dostluğu hakkında bilgi verir. Ona göre Konstantinapolis gerçekten Roma'dır ve şehir fethedilecektir).

“Allah Resûl’ü ahabına şöyle buyurdu: ‘Bir yanı kara parçası, diğer yanı deniz olan bir şehir duyduunuz mu?’ Orada bulunan ashabı: ‘Evet, Ey Allah’ın Resûlü!’ dediler. ‘Beni İshak’tan yetmiş bin kişi Konstantinopolis’i almak için savaşmadıkça kıyamet kopmaz. Onlar şehrin yakınına geldiklerinde kamp kuracaklardır. [Bu fetih]te ne silah ne de ateşli oklar kullanılacak; şehir sadece onların ‘Lâilâhe İllallah ve Allâhu Ekber’ demeleriyle fethedilecektir.”⁶³

Burada biz, herhangi bir yabancı kaynağı [ona başvurup onu] tahrif etmeden bir hadisin İslâmî yorumunun çok açık bir örneğini görmekteyiz. Ancak o modern durumla bağlantılıdır. İnsan Muhammed İsa Dâvud’un bu görüşü, yabancı kaynaklardan aldığını ummaktadır; çünkü o, Mehdi’nin dünyayı fethetmesi senaryosunu devam ettirerek meseleyi Türkiye konusuna getirir⁶⁴. Zaman içinde herşey aslına rücu edecektir; zira Türkiye hakikaten müslümandır...”

Diğer yazarlar da kendilerine iyi malzeme sağladığı için aynı rivâyeti kullanırlar.

Verdiği tarihte yanlış da (çünkü Konstantinapolis onun dediği gibi 1353’te değil 1453’te fethedilmiştir) Mansur Abdülhakîm Konstantinapolis’in fethinin anlamı üzerinde oldukça fazla durur. O pekâlâ bilmektedir ki Konstantinapolis Bizanslıların elinden alınmıştır, dolayısıyla şehrin fethedileceğine işaret eden söz konusu hadis yeniden yorumlanmalıdır. Ancak Mansur Abdülhakîm, Cemâlüddin gibi Türk karşıtı bir yorumu benimsemez... Konstantinapolis ve Bizans, İslâm [âlemin] a ciddi zarar veren ve müslümanları derin bir gaflet uykusuna iten Batı’nın başkaldırısını temsil eder. Mehdi müslümanları daldıkları derin uykudan uyandıracak ve Konstantinopolis’i yeniden alarak onlara zafer kazandıracak, Batının İslâm dünyası üzerindeki etkisini tamamen bertaraf edecektir.

“Müslümanlar bugün tam bir şüursuzluk ve uyuşturulmuşluk içindedir, hıristiyanlar onları vaatlerle, petrol zenginliğiyle, rahat, sorumsuz ve kolay bir hayat tarzı ile uyuşturmuştur. Meşru veya

63 Cemâlüddin, *Umru Ümmeti’l-İslâm*, s. 75.

64 Dâvud, s. 133-134.

gayr-i meşru, bunların arasında bir fark görmeksizin her alandan zevk almak için ülkelerinde yaşıyorlar. Avrupa ülkeleri ve Amerika toprakları, petrolden ve yeraltı kaynaklarından kolayca kazanılan paraları harcamaları için onlara açılıyor. Ancak onlar “iyiliği emredip kötülükten alıkoymak için insanlık için çıkarılmış en hayırlı ümmet” (Qur’ân, 3: 110) olduklarını unutmuşlardır.⁶⁵

Muhammed İsâ Dâvûd, senaryosunu desteklemek için bilinmeyen İslâmî el yazmalarına biraz daha odaklanır. Aslında o, Kitab-ı Mukaddes materyaline güvenmede tam da bir hoşnutluk içinde değildir. Ancak onun Mehdi fantezisine dayanan yeterli sayıda hadis de bulunmamaktadır. Ona göre çözüm (görünüşte) yeni kaynaklar meydana getirmektir. Ancak bu yazmaların gerçekten mevcut olup olmadığını bilmenin bir yolu bulunmamaktadır. Pek muhtemeldir ki bu tür yazmalar bulunmamaktadır veya en azından bu yazmalarda verilen bilgilerin Dâvûd’un söylediğiyle örtüşmesi muhtemel değildir. Bu türden hadise iyi bir örnek aşağıdadır:

“Ağaç ve hurma savaşı, Kâbe ve Suriye’ye doğru Nil, bir asalet savaşı, alçaltılmış taht. Bu Rab tarafından hak olarak rehberlik edilen Mesih’in kehanetidir. Hayat ağacı, ışık ağacı, balık ağacı. Rab Mısır’da İsrail’e karşı savaşı. Ve Mısır Rabb’e kızgın bir şekilde ve pişmanlıkla savaşı. Rab İsrail’e zaferle yaklaşır. O, İsrail’e gazaplıdır ve Rabb’in öfkesi intikamla gelir. Rab İsrail’i utanç içinde bırakır. İsrail’i bir kral öldürmeyecektir. Rab İsrail’e merhametlidir. Bütün İsrail Rabb’e karşı öfkeli. Rab İsrail’e gazaplanır. Mısırlı biri İsrail’i öldürür. İsrail, Mısır’a kral olur. Ve Rab İsrail üzerine yeni bir kral yerleştirir. Yıkım yaklaşır ve Sinâ’da bir ateş... (yazma burada kesilir.)⁶⁶

Yukarıda iktibas edilen cümleleri biraz anlamlı yapmaya çalışmak için kişinin dürüst bir şekilde Dâvûd’un akıcı kalemıyla yazdıklarını terketmeye razı olması gerekebilir. Kitabı boyunca o [daha makul ve anlamlı yorumlar yapma] görevini eşit bir şekilde yapar görünür. Ancak insan canlı

65 Abdülhakîm, s. 23-26 (sayfa 26’ dan alıntı); âyetin İngilizce meali Majid Fahrî, *The Qur’an*, London, Garnet, 1997’den alınmıştır.

66 Dâvud, s. 154; bk. Emîr Arab, *el-Mehdî'l-Muntazar: İlakîkatu em İîrâfâh?*, Beyrut, Dâru'l-Resûlî'l-Ekrem, 1998, s. 34-35. O, [alıntıdaki bilginin] saçma ve uydurma olduğunu görmezlikten gelmeye çalışır ve bunun Nuh zamanından geldiğini var sayar. Bunu yaparken Şîi imamlarla birlikte Ehl-i Beyt’e dâhil kişilerin isimlerini zikreder.

bir hayal dünyası olan Dâvûd'dan şüphelenecektir. Yukarıda anılan türdeki kehanetler oldukça farklı bir tarzda yorumlanabilirdi. Dünya apokaliptik araştırmalarına yepyeni bir katkı konusunda bir tekele sahip olması Dâvûd'un şansısadır.

7. Sonuçlar

İslâm, tarihi boyunca Hıristiyanlıkla fikri olarak iki kez yüz yüze geldi ve hıristiyan kaynaklarından büyük oranda rivâyet/ malzeme ödünç aldı. Bunların ilki, yeni oluşum yıllarında ve ikincisi geçen yüz elli yıl boyunca olmuştur. [Müslümanlar] her iki devrede aldıkları bu malzemeleri özümseme problemi ile karşılaştı. İlk devrede, belli ki, pek çok fikir, ilk karşılaşmada emildi. Bu fikirlerin müslüman kelimacıları ciddi şekilde rahatsız ettiği bir gerçektir. Bu rahatsızlığın kısmi etkisiyle büyük oranda hıristiyan kaynaklardan gelmiş olan apokaliptik rivâyetlerin alınması netice itibariyle durdu. Bununla birlikte, asırlar boyu bu rivâyetlerin çoğu *mevzu* olarak kabul edildi ya da en azından bunlar üzerine, onları tamamen devre dışı bırakacak yorumlar yapıldı. Gene de söz konusu apokaliptik düşünceler asırlarca İslâm'a iyi hizmet etti. [Çünkü bu rivâyetler] savaşı bir zihniyet ve saldırgan bir yapı arz etmesine rağmen, varoluşun tatmin edici bir çerçevesini de sunmaktadır. Apokaliptik rivâyetler, hayata inanç katmak için yeterince heyecan vericidir. Bahse konu rivâyetler (*apokaliptik* zihinli topluluklara bir çıkış yolu sağlayarak) inanca canlılık verecek kadar heyecan vericidir ve bu zihinlerin saldırganlığı İslâm'ın (hâkim) olmadığı bölgelere odaklanır. İslâm'ın büyük bir talihidir ki, *apokaliptik* merkez olarak seçtiği Suriye-Filistin bölgesi asırlar boyu çatışmaların merkezi oldu ve toplumda bu rivâyetlere uygun bir hissiyat meydana getirdi.

Şüphesiz ki bu uygun hissiyat, geçen otuz yıl boyunca müslüman okuyucular için yeterli değildi. Asırlarca müslümanların tasavvurları üzerinde itiraz edilemeyen bir hâkimiyet kuran hadis edebiyatı alt şubesi apokaliptik rivâyetlere yapılan yorumların yerini giderek başkaları aldı ve [yazarlar] yeni otorite kaynaklarını birbirleri ile uzlaştırmak zorunda kaldılar. Bu durum hadis edebiyatının otoritesini zayıflattı ve konunun farkına vardılar.

di. Said Eyyûb ve Muhammed İsa Dâvûd gibi kimseler, Batı'nın tuzaklarını ifşa etmeye çalışırken, Arap toplumunda Batı'nın yayılan etkisini keşfettiklerinde ve kendilerini bu şeytani etkinin daha fazla etkisinde kaldığını anladıklarında daha fazla neyi umabilirdi? Hatta muhafazakârların son ümidi olan Cemâluddin, "dünyanın sonunun geliyor olduğu fikri"ni desteklemek için araştırmasında, kendi geleneğinde derinleşmekten daha ziyade, Kitab-ı Mukaddes'ten ve Batılı protestan (*evangelical*) hıristiyanlardan nakillerde bulunur.

Basitçe söylersek hadis edebiyatı esas müdâfileri kaybetti; çünkü *apokaliptik* konusundaki rivâyetlerin [reel hayatta] karşılığının olmadığı anlaşıldı. İlk olarak bunu kavrayanlar arasında *apokaliptistler* gelmektedir; çünkü onlar [fiten] rivâyetlerinin devamlı güncellenmesi ihtiyacını pek yakından hissediyorlar ve çevrelerindeki yahudiler dünyayı kontrol ederlerken onlar da dünyanın sonuna dair tahminlerini ve senaryolarını yeniden gözden geçiriyorlardı. Müslümanlar aşağılanmış ve mağlup olmuşlardı. Teknoloji müslüman toplumları köksüz ve bağlantısız bırakarak hızla geliyordu. Baş düşmanları olan İsrail ile anlaşmalar imzalanıyordu. Müslümanların bulabildiği fiten rivâyetleri, bu izah edilemez değişikliklerin üstesinden gelebilecek bir yapı sunmaktan acizdi. Bu yüzden [modern] *apokaliptistler* kolay bir yol benimsediler: Onlar hıristiyanların *apokaliptik* beklentilerini aldılar, yağmaladılar ve kullanabilecekleri herhangi bir materyali tahlil ettiler. İslâm fiten edebiyatının enkazından ne kurtarabilmişlerse onlar üzerine bu materyali aşıladılar ve bir senaryo ürettiler. Bu, yahudi karşıtı komplo teorisiyle bir araya getirildiğinde (ki o hıristiyan inançlarına ve tarihine dayalıdır) hadis üçüncü dereceye itildi ve ancak *apokaliptik* yazarının amacına hizmet ettiğinde zikredildi.

Bu metodun avantajları aşikârdır. Senaryo güçlü ve oldukça uygundur ve o açık bir şekilde pek çok kimsenin tasavvurunu etkiledi. Zararları da aşikârdır. Müslüman *apokaliptik* yazarı, Batı medeniyetine saldırmak için Batılı metotları ve kaynakları kullanırsa sadece kendi kültürünü daha da batılılaştırmış olur. Bu yazarların bibliyografyalarına bakan herhangi bir okuyucu kaçınılmaz bir şekilde şu sonuca varır:

Eğer bu [Batılı kaynakları kullanmak] Batıya saldıran kimsenin yapabildiği en iyi şey ise, o halde tamamen İslâm'a ait bir kültürü oluşturma şansı kaybedilir. Bu, ağır bir şekilde hıristiyan tarihine dayanan yeni *apokaliptik* senaryonun bağlantısız yapısı hakkında çok açıktır. (Zorunlu olarak onu her kim okursa ona kısaca bu tarihi öğretir; o, kuruntulu bir şekilde Batı medeniyeti hakkında bir derstir). *Apokaliptik* yazarı kendi kültürünün kullanılabilen sırlı unsurlarını ihmal ediyor. O sözkonusu unsurları kullanmaya ya çok meyillidir ya da fiilen böyle bir ürünü üretmek ve böyle bir müslüman paranoyası inşa etmek için onun hakkında yeterince bilgisi vardır. Şu da eklenmelidir ki burada fiten yazarı, etrafında olan araçların arasından dilediğini seçebilir.

İslâm'a karşı yahudi komplo teorisi fikri, klasik zamanlardan beri iyi bir şekilde belgelenmiştir. Yazardan daha bilgili olan hiçbir *apokaliptist* bu ısmarlama, kuruntu rivâyetleri öne çıkarmayı seçmedi ve bunları yahudi karşıtı komplo teorisine benzer şekilde geliştirmedir.

Bu sebeple, kişinin müslüman *apokaliptik* yazarının sıklıkla cehaletine işaret etmesi ve yazarın kendi hadis mirası hakkında zorunlu olarak keyfi hareket ettiğini belirtmesi bir talihsizliktir. Yukarıda sözü edilen sadece bir örnektir. Çoğu zaman, *apokaliptist*, hadislere ve hıristiyan otoritelere dayanarak zikredilen, aynı şekilde klasik İslâm geleneğinde dile getirilen rivâyet ve ifadelerin farkındadır. Bu konuya [çağdaş] müslüman *apokaliptist* pek az dikkat eder. Gerçek anlamda [Hıristiyanlıktan alınan malzeme ile fiten edebiyatındaki rivâyetlerin aralarındaki] münasebeti ve onların kendi geleneğindeki değerini inkâr eder. Bununla da yetinmez, o kendi geleneğine dönme arzusunu ve onu yüceltme ihtiyacını dile getirir. Onun hem söz ve metotları hem de kavram ve kaynakları arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Öyle görünüyor ki *apokaliptik* yazarı kuralcı (normative) İslâm'a değil, İslâm'la Hıristiyanlık ve yahudi karşıtlığını sentez etmeye öncülük yapmaktadır.